

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

**СПАДКУВАННЯ
В УКРАЇНІ**

Київ - 2006

ББК 67.9(4УКР)304.5
С71

Видання здійснено за сприяння програми МАТРА в рамках українсько-нідерландського проекту “Впровадження Цивільного кодексу в Україні”

Колектив авторів:

Горбунова Л.М. - заступник Міністра юстиції, кандидат юридичних наук;

Богачов С.В. - начальник Управління координації правової роботи та правової освіти;

Іванчук І.Ф. - заступник начальника Управління координації правової роботи та правової освіти - начальник відділу правової освіти;

Кубар Н.А. - головний спеціаліст Управління координації правової роботи та правової освіти.

С71 **Спадкування в Україні** / Л.М.Горбунова, С.В.Богачов, І.Ф.Іванчук, Н.А.Кубар; М-во юстиції України. – К.: [ТОВ “Поліграф-Експрес”], 2006. – 60 с. – Бібліогр.: с. 59.

У цьому виданні у відносно стислій та доступній для широкого кола читачів формі висвітлено питання спадкування.

У посібнику розкриваються поняття спадкування, учасників спадкування, види спадкування, порядок оформлення спадщини тощо. Для можливості практичного застосування визначених законодавством прав спадкодавця та спадкоємців наведено зразки документів.

Підготовлено відповідно до законодавства України станом на 3 липня 2006 року.

Шановний читачу!

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності правової держави. В сучасних умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні значно зростає роль правової освіти і правового виховання населення, що викликано реформуванням економічних і політичних процесів, соціальних відносин, розширенням комунікативних зв'язків між людьми, зростанням відповідальності особистості за власну долю.

Право громадян на спадкування спрямовано на більш повний захист цивільних прав та інтересів громадян.

Разом з тим діюче цивільне законодавство значно розширило права громадян у здійсненні своїх спадкових прав, як наприклад, право на складання заповіту подружжя, складання секретного заповіту тощо, що в свою чергу потребує роз'яснення та висвітлення серед широкого кола читачів.

Варто зосередити увагу на тому, що нині значно змінено цілі інститути спадкового права. Так, інститут спадкування за заповітом доповнено вищезгаданими можливостями складання заповіту подружжям, секретного заповіту та складання заповіту з умовою; збільшено обов'язкову частку у спадщині, передбачено встановлення сервітуту у заповіті тощо. В інституті спадкування за законом збільшено кількість черг спадкоємців від двох до п'яти, що значно розширило коло спадкоємців.

У даній збірці доводяться до відома населення матеріали про спадкові права громадян, наводяться поради щодо можливості їх реалізації в якості спадкодавця чи в якості спадкоємця.

Читайте! На ці та інші запитання ви отримаєте відповідь на сторінках цієї збірки.

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СПАДКУВАННЯ

Що таке спадкування?

Кожна людина смертна, тому неодмінно колись настане момент, в який припиниться її життя. І тоді постане питання про те, що ж вона залишила після себе своїм нащадкам. Адже успадковується буквально все: добре ім'я, здоров'я, набуті матеріальні блага і, навпаки, зганыблене ім'я, хвороби та борги.

Однак, якщо дивитися на спадкування як на правову категорію, то об'єктом спадкування є права та обов'язки, якими володіла особа, що померла, - **спадкодавець**.

Тож після смерті громадянина його майнові права та обов'язки, а також деякі немайнові права переходять до інших осіб. Такий перехід майна померлого до іншої особи або до інших осіб називається **спадкуванням**.

Об'єктом спадкування не можуть бути відносини. У відносинах беруть участь щонайменше дві сторони, тому у разі смерті когось із цих сторін до спадкоємців переходять лише його права та обов'язки, а не відносини в цілому.

Спадкування можна розглядати як процес, який розпочинається зі смертю людини і закінчується оформленням свідоцтва про право на спадщину, який засвідчує прийняття спадщини, а в окремих випадках – державною реєстрацією.

Спадкування можна розглядати і як один із етапів цього процесу, а саме лише як прийняття прав та обов'язків спадкодавця.

Спадкування є підставою для загального правонаступництва, тобто переходу права від спадкодавця до спадкоємця. Завдяки цьому правовому механізму права та обов'язки того, хто помер, не припиняються, а продовжують своє існування, але уже як права та обов'язки іншої особи - правонаступника, спадкоємця.

Однак термін “правонаступництво” має сприйматися з розумінням того, що до правонаступника можуть перейти не всі права та обов'язки, а лише ті, які не пов'язані тісно з особою померлого.

Розглянемо існуючі види спадкування.

Одним із елементів права власності є право розпорядження. Фізична особа (людина як учасник цивільних відносин вважається-

ся фізичною особою) може розпоряджатися тим, що є її власністю, укладаючи різноманітні договори, як-то: купівлі-продажу, дарування, довічного утримання тощо.

У всіх цих випадках фізична особа передає своє право іншій особі за свого життя. Поряд з цим існує можливість розпорядитися своєю власністю на випадок смерті, склавши заповіт.

Якщо фізична особа склала заповіт і не скасувала його, то у разі її смерті спадкування здійснюється за заповітом, тобто за останньою волею спадкоємця.

Другим видом є спадкування за законом. У цьому разі коло спадкоємців та частка у спадщині кожного з них визначаються не волею спадкодавця, а законом. До кола спадкоємців за законом входять діти, той з подружжя, який пережив, батьки, рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід, як з боку батька, так і з боку матері, рідні дядько та тітка тощо. Однак і при спадкуванні за законом, коли спадкодавцем була дієздатна особа, її волі не можна заперечувати. Адже той факт, що вона сама не обрала собі спадкоємця, дає підставу припускати, що вона погоджується з тим колом спадкоємців, які визначені в законі.

Спадкування за законом здійснюється у разі, якщо:

- 1) відсутній заповіт;
- 2) заповіт визнано повністю або частково недійсним;
- 3) спадкоємець за заповітом не прийняв (відмовився) спадщину;
- 4) спадкоємця за заповітом усунуто від права на спадкування;
- 5) заповітом не охоплено усієї спадщини.

У читача мабуть виникло питання, що таке „спадщина” і що входить до складу спадщини?

Термін “спадщина” трактується як комплекс прав та обов’язків. Отже, до спадщини входить не будинок чи земельна ділянка, а право власності на ці об’єкти.

Для вияснення складу (обсягу) спадщини слід насамперед визначити загальний обсяг прав та обов’язків, які належали фізичній особі (спадкодавцеві) на момент її смерті. Якщо з їх числа виключити ті права та обов’язки, які припинилися у зв’язку із смертю особи, то залишиться те, що власне і є спадщиною.

Зауважимо на декількох правах та обов'язках, що входять до складу спадщини, оскільки відносно них визначені деякі особливості спадкування.

Розглянемо особливості спадкування права на вклад у банку (фінансовій установі).

Вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Заповіт, складений після того, як було зроблене розпорядження банку (фінансовій установі), повністю або частково скасовує його, якщо у заповіті змінено особу, до якої має перейти право на вклад, або якщо заповіт стосується усього майна спадкодавця.

Якщо вкладник не зробив “розпорядження” ощадній касі або банку, то у разі смерті вкладника його вклад переходить до спадкоємців на загальних підставах. Вклад, на який спадкодавцем зроблено розпорядження на випадок смерті або складено заповіт, не входить до складу “загального спадкового майна” і переходить в порядку спадкування у власність до особи, вказаної в розпорядженні або заповіті.

Таким чином право на вклад входить до спадщини у всіх випадках, незалежно від того, у якому документі визначена його доля на випадок смерті вкладника: в заповіті, посвідченому нотаріусом, чи у розпорядженні, зробленому вкладником, банку чи іншій фінансовій установі.

Розглянемо особливості спадкування права на одержання страхових виплат (страхового відшкодування).

Страхові виплати (страхове відшкодування) спадкуються на загальних підставах.

У разі смерті особи, яка була стороною у договорі страхування або була застрахована відповідно до закону (обов'язкове страхування), все те, що належить до виплати у зв'язку з її смертю, включається до складу спадщини і спадкується на загальних підставах. Якщо страхувальник у договорі особистого страхування призначив особу, до якої має перейти право на одержання страхової виплати у разі його смерті, це право не входить до складу спадщини.

До складу спадщини також входять права на відшкодування збитків, моральної шкоди та сплату неустойки (штрафу, пені).

До спадкоємця переходить право на відшкодування збитків, завданих спадкодавцеві у договірних зобов'язаннях, право на стягнення неустойки (штрафу, пені) у зв'язку з невиконанням боржником спадкодавця своїх договірних зобов'язків, яка була присуджена судом спадкодавцеві за його життя, право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

Крім прав до спадкової маси входять зобов'язки, а саме спадкування зобов'язку відшкодувати майнову шкоду (збитки) та моральну шкоду, яка була завдана спадкодавцем.

До спадкоємця переходить зобов'язок відшкодувати майнову шкоду (збитки), яка була завдана спадкодавцем; зобов'язок відшкодування моральної шкоди, завданої спадкодавцем, яке було присуджено судом зі спадкодавця за його життя; зобов'язок сплатити неустойку (штраф, пеню), яка була присуджена судом кредиторів із спадкодавця за життя спадкодавця.

Майнова та моральна шкода, яка була завдана спадкодавцем, відшкодовується спадкоємцями у межах вартості рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ними у спадщину. За позовом спадкоємця суд може зменшити розмір неустойки (штрафу, пені), розмір відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, якщо вони є непропорційно великими порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ним у спадщину.

Також до зобов'язків, які переходять до спадкоємців у спадкуванні входить відшкодування витрат на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця.

Спадкоємці зобов'язані відшкодувати розумні витрати, які були зроблені одним із них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця. Витрати на утримання, догляд, лікування спадкодавця можуть бути стягнені не більш як за три роки до його смерті.

Необхідно зауважити на особливості спадкування суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з калі-

цтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя. Зазначені суми передаються членам сім'ї спадкодавця, а у разі їх відсутності - входять до складу спадщини.

Увага! Спадкодавці мають право лише на нараховані і не отримані спадкодавцем суми, а не на постійне їх отримання.

Проте не всі права та обов'язки входять до складу спадщини. Відзначимо їх.

Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

1) особисті немайнові права – права, що належать кожній фізичній особі від народження або за законом (право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканість, право на недоторканість особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканість житла, право на вільний вибір місця проживання та свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості тощо);

2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;

3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;

5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, якщо вони нерозривно пов'язані з особою кредитора (боржника).

Визначення початку спадкового процесу.

Законодавством визначено початком зазначеного процесу відкриття спадщини. Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою (фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років, а

якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, - протягом шести місяців; правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до наслідків, які настають у разі смерті).

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою (фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це).

Однією із передумов процесу спадкування є місце відкриття спадщини. Це важливо для спадкоємців, які бажають заявити свої права на спадок. Оскільки саме до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини необхідно звернутися спадкоємцям із заявами про прийняття спадщини. Тож місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна.

Що означає термін „право на спадкування” і які можливості в себе включає?

Відкриття спадщини є підставою для виникнення права на спадкування.

Право на спадкування виникає в момент відкриття спадщини, його змістом є певні можливості, якими може скористатися особа, у якої виникло це право. Серед них: прийняти спадщину, відмовитися від неї взагалі чи на користь іншої особи, або не проявляти щодо неї жодного інтересу.

Право на спадкування виникає насамперед у спадкоємців за заповітом. За певних умов воно може одночасно виникнути і у спадкоємців за законом. Це може трапитися у разі складення заповіту лише щодо частини спадщини або у разі, коли один із спадкоємців за заповітом усунений від права на спадкування або відмовився від спадщини чи не прийняв її, якщо йому була виділена у заповіті певна частина.

Оскільки ми визначили поняття спадкування, видів спадкування, складу спадщини, виникає необхідність у визначенні поняття “спадкоємці”.

Хто ж є спадкоємцями?

Спадкоємці – це вказані у заповіті або у законі особи, до яких переходять права і обов'язки спадкодавця. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Окрім цього спадкоємцями за заповітом можуть бути і юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальна громада, іноземна держава.

Хочу зауважити на виразі Цивільного кодексу України: “особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народилися живими після його смерті”. Це означає, що може бути складено заповіт на користь ще ненародженої дитини.

Поряд з цим із вищезгаданого переліку спадкоємців, можуть бути особи, що не допускатимуться до спадкування. В законодавстві це визначено як усунення від права на спадкування.

Тож не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя.

Поряд з цим, виходячи із засади свободи заповіту, особі, щодо якої було вчинено замах, надано право специфічного помилування злочинця, яке може полягати у призначенні його після вчинення замаху спадкоємцем за заповітом.

Якщо ж заповіт було складено до вчинення замаху, то вчинення замаху на життя спадкодавця є безумовною підставою для нечинності заповіту, навіть тоді, коли спадкодавець мав реальну можливість скасувати заповіт, але не зробив цього.

До числа осіб, які не мають права на спадкування, віднесено батьків після смерті дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав і ці права не були поновлені на день відкриття спадщини.

Не матимуть права на спадкування не лише батьки (усиновителі), повнолітні діти (усиновлені), які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, а й інші особи (брати, сестри, дід, баба). Право на спадкування не може виникнути і в особі, яка перешкоджала скласти заповіт, внести до нього зміни чи скасувати його. Доказом перешкоджання скласти заповіт може бути ізоляція особи, позбавлення її можливості користуватися телефоном тощо.

Не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом.

Не мають права на спадкування за законом одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду.

Якщо шлюб визнаний недійсним після смерті одного з подружжя, то за другим із подружжя, який його пережив і не знав та не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, суд може визнати право на спадкування частки того з подружжя, хто помер, у майні, яке було набуто ними за час цього шлюбу.

За рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Вищезазначені положення поширюються на всіх спадкоємців.

II. СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

В зазначеному розділі ми визначимося із поняттям спадкування за заповітом, заповідального відказу, обов'язковою часткою у спадщині та ін., що дасть можливість Вам оцінити переваги заповіту та останньої волі вираженої в ньому.

Що таке заповіт?

Цивільним кодексом України людині надається право призначити спадкоємців шляхом складання заповіту та розподілити спадкове майно, майнові права та обов'язки на свій погляд.

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Його значення полягає в тому, щоб визначити порядок переходу всього майна, майнових прав та обов'язків до певних осіб, який буде існувати після смерті заповідача.

Заповідач має право за своїм розсудом заповідати майно будь-яким особам, будь-яким чином визначити частки спадкоємців в спадщині, позбавити спадщини одного, кількох чи всіх спадкоємців за законом, не зазначаючи причин такого позбавлення, а також включити до заповіту інші розпорядження, скасувати чи змінити складений заповіт.

Право на заповіт здійснюється особисто фізичною особою з повною цивільною дієздатністю (повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років; цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання). Складання заповіту через представника не допускається.

Як відмічалось раніше заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин (юридичних осіб, держави України, Автономної Республіки Крим, територіальних громад, іноземних держав).

Зміст заповіту складають розпорядження заповідача відносно його майна, майнових прав та обов'язків. Ці розпорядження можуть бути зроблені заповідачем у будь-який час. Оскільки склад спадкового майна визначається на час відкриття спадщини, то не має значення чи було в наявності майно, вказане у заповіті, майнові права та обов'язки на момент складання заповіту. При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається. Якщо в заповіті буде вказане майно, яке на момент відкриття спадщини буде втрачено чи взагалі не придбанам, то в цій частині заповіт буде недійсним.

У читача може виникнути питання, що може охопити заповітом спадкодавець та як бути у разі, якщо до заповіту не включено частини спадщини?

Заповідач має право охопити заповітом права та обов'язки, які йому належать на момент складення заповіту, а також ті права та обов'язки, які можуть йому належати у майбутньому. Також він має право скласти заповіт щодо усієї спадщини або її частини. Частина спадщини, яка не включена до заповіту, спадкується за законом (розглянемо нижче).

Якщо заповідач розподілив між спадкоємцями у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав.

Зосередимо увагу на деяких особливостях спадкування за заповітом.

Однією із особливостей заповіту є право спадкодавця на заповідальний відказ.

Розпорядження заповідача, відповідно до якого на спадкоємця покладається обов'язок здійснити будь-яку дію на користь однієї чи кількох осіб (відказоодержувачів), називається **заповідальним відказом**. Сенс заповідального відказу полягає в тому, щоб з усієї сукупності майнових прав та обов'язків, котрі становлять спадщину, виокремити для однієї чи кількох осіб частину прав без передачі пропорційно частини обов'язків. Згаданими особами, на користь яких вчиняються певні дії, можуть бути як спадкоємці за законом, так і сторонні особи.

Що може бути предметом заповідального відказу?

Предметом заповідального відказу може бути передання у власність, користування, оренду тощо майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини.

На спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними. Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном зберігає чинність у разі наступної зміни їх власника.

Право користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном, одержане за заповідальним відказом, є таким, що не відчужується, не передається та не переходить до спадкоємців особи, якій надано таке право.

Заповідальний відказ втрачає чинність у разі смерті особи, на користь якої необхідно вчинити певні дії, що сталася до відкриття спадщини.

Законодавством визначено право на обов'язкову частку у спадщині. На кого це право поширюється і які розміри обов'язкової частки у спадщині?

Спадкодавець, як ми вже згадували, в заповіті може залишити майно одному чи кільком із спадкоємців за законом, позбавити права на спадкування одного чи всіх спадкоємців за законом, заповідати своє майно будь-яким особам, в тому числі стороннім. Проте він не має права позбавити прав на спадкування тих своїх спадкоємців, для яких встановлена обов'язкова частка.

Такими спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкодавця. Це найближчі до нього особи, котрі незалежно від змісту заповіту, мають право вимагати, щоб їм була залишена зі спадщини половина їх законної частки.

Малолітніми є особи віком до 14 років, неповнолітніми - від 14 до 18. Непрацездатними вважаються жінки, що досягли 55 років та чоловіки 60 років; інваліди I, II, III груп, незалежно від того, чи призначена їм пенсія.

Обов'язкова частка виділяється у тому разі, якщо порушуються права такого спадкоємця: він не зазначений у заповіті або йому заповідана частка, що є меншою від обов'язкової.

Спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, незалежно від змісту заповіту, отримують половину частки, яка б належала кожному з них при спадкуванні за законом.

Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення.

До обов'язкової частки у спадщині зараховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та майнових прав, які перейшли до неї як до спадкоємця.

Вищезазначені особливості спадкування за заповітом не є вичерпними. Так, законодавством передбачено можливість складання заповіт з умовою. Що це означає?

Заповідач може обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Умова, визначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини, не суперечити закону або моральним засадам суспільства.

Зосередимо увагу на певного роду новелі, яка з'явилася 1 січня 2004 року, а саме на заповіті подружжя.

Чи може подружжя скласти спільний заповіт?

Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності. Таким є майно, що набуто подружжям під час шлюбу, незалежно від того, що один із них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку.

Сенс такого заповіту полягає в одержанні спадщини, а саме майна, яке було спільною сумісною спадщиною, тією особою, яка була обрана за домовленістю подружжя, а також у тому, що той з подружжя, який пережив, продовжує жити у звичному для нього майновому середовищі.

У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті.

За життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту. Така відмова підлягає нотаріальному посвідченню.

У разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя.

Законодавством визначено поняття підпризначення спадкоємця. Що це означає?

Складаючи заповіт, заповідач має право не тільки призначити спадкоємців, але також вказати особу або осіб, до яких перейде спадкове майно у випадку смерті першого спадкоємця раніше відкриття спадщини, неприйняття її, відмови від неї, усунення від спадкування, а також у разі відсутності умов при складанні заповіту з умовою.

Окрім вищевикладеного спадкодавець має право встановити сервітут щодо земельної ділянки.

Сервітут – це право власника або користувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою суміжною земельною ділянкою.

Як і заповідальний відказ, встановлення сервітуту є обтяженням спадкової частки спадкоємця за заповітом. Сервітутом визначається право користування чужим майном і може бути встановлений по відношенню до земельної ділянки, інших природних ресурсів або нерухомого майна для задоволення потреб, які не можуть бути задоволені іншими особами.

Сервітут визначає об'єм прав відносно користування особою чужим майном. Наприклад, власник земельної ділянки склав заповіт на користь своїх двох дочок, поділивши земельну ділянку на дві рівні частини, але таким чином, що одній із дочок немає ніяких можливостей пройти до своєї ділянки, як тільки через сусідню чужу. Виходячи із вищевказаного прикладу, між сестрами склалися такі відносини, при яких, земельна ділянка однієї сестри повинна обслуговувати земельну ділянку іншої сестри, надаючи право проходу або проїзду. Слід зазначити, що власник майна може відчужувати майно, обтяжене сервітутом. Однак, перехід права власності на це майно не зупиняє дії сервітуту, встановленого в заповіті.

Спадкоємець, який користується сервітутом, зобов'язаний здійснювати платежі за користування майном, якщо інше не встановлено заповітом. Сервітут не підлягає відчуженню: його не можна продати, подарувати або обміняти. Земельні сервітути, встановлені в заповіті, після прийняття спадкоємцем спадщини, в подальшому також можуть переходити в спадщину. Відчуженню вони підлягають тільки разом із земельною ділянкою. Особистий сервітут не підлягає відчуженню і не переходить після прийняття спадщини спадкоємцем надалі в спадщину. Він припиняється у випадку смерті спадкоємця, на користь якого він був встановлений.

Щодо вимог, які ставляться до заповіту.

Існують загальні вимоги до форми заповіту. Заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення та має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт у зв'язку з хворобою або фізичною вадою, за її дорученням заповіт у її присутності підписує інша особа. Відповідно підпис зазначеної особи засвідчується нотаріусом із зазначенням причин, з яких заповіт не може бути підписаний особисто спадкодавцем.

Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, що мають право вчиняти нотаріальні дії. До таких відносяться посадові чи службові особи органу місцевого самоврядування, головний лікар, начальник госпіталю, директор або головний лікар будинку для похилого віку та інвалідів,

капітан судна, начальник експедиції, командир військової частини, з'єднання, установи або закладу, начальник місця позбавлення волі, начальник слідчого ізолятора. Такі заповіти прирівнюються до заповітів, посвідчених нотаріусами **при посвідченні їх при свідках**.

Проте свідками можуть бути лише особи з повною цивільною дієздатністю. В той же час свідками не можуть бути:

- 1) нотаріус або інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт;
- 2) спадкоємці за заповітом;
- 3) члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом;
- 4) особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому. У текст заповіту заносяться відомості про особу свідків.

Якщо особа за станом здоров'я не в змозі з'явитися до нотаріуса, вона має право запросити нотаріуса додому.

Розглянемо особливості посвідчення заповіту нотаріусом.

Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів.

Можливий варіант, коли нотаріус на прохання особи записує заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним.

Якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках.

Законодавством передбачена можливість посвідчення нотаріусом секретних заповітів, які посвідчуються нотаріусом без ознайомлення з його змістом.

У цьому разі особа, яка склала секретний заповіт, подає його в заклеєному конверті нотаріусові. На конверті має бути підпис заповідача. Нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує.

У такому випадку одержавши інформацію про відкриття спадщини, нотаріус призначає день оголошення змісту заповіту. Про день оголошення заповіту він повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їхнє місце проживання йому відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

У присутності заінтересованих осіб та двох свідків нотаріус відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст. Про оголошення заповіту складається протокол, який підписують нотаріус та свідки. У протоколі записується весь зміст заповіту.

Зауважимо, що заповідач має право на скасування та зміну заповіту.

Заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт та у будь-який час скласти новий заповіт. Заповіт, який було складено пізніше, скасовує попередній заповіт повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить.

Кожний новий заповіт скасовує попередній і не відновлює заповіту, який заповідач склав перед ним.

Заповідач має право у будь-який час внести до заповіту зміни.

В спадкуванні за заповітом існує поняття таємниці заповіту. У цьому випадку нотаріус, інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт, свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, не мають права до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту.

Є випадки, коли заповіт є недійсним. Що це за випадки?

Заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним (абсолютно недійсним).

За позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі. Наприклад, складання заповіту під впливом насильства з боку спадкоємця.

Недійсність окремого розпорядження, що міститься у заповіті, не має наслідком недійсності іншої його частини.

У разі недійсності заповіту спадкоємець, який за цим заповітом був позбавлений права на спадкування, одержує право на спадкування за законом на загальних підставах.

III. СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ

Якщо фізична особа не залишила заповіту, або заповіт визнано недійсним, або відсутні умови, які зазначені у заповіті, або спадкоємці за заповітом не прийняли спадщину, або не закликаються до спадкування, або вона розпорядилася лише частиною свого майна, настає спадкування за законом. Отже спадкування за законом має місце тоді, коли не існує заповіту.

Підставами закликання до спадкування за законом є споріднення, сімейні стосунки, шлюб, усиновлення, перебування на утриманні спадкодавця не менше 5 років до його смерті.

При спадкуванні за законом майно переходить до зазначених спадкоємців відповідно до встановленої черговості, тобто точно визначеного кола осіб, які спадкують одночасно.

Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття.

Крім цього законодавством встановлено можливість зміни черговості одержання права на спадкування. Розглянемо цей випадок.

Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Цей договір не може порушити прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Виникає питання, який правовий статус усиновлених та усиновлювачів у спадкуванні?

У разі спадкування за законом усиновлених та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і його родичі - з другого, прирівнюються до родичів за походженням.

Усиновлений та його нащадки не спадкують за законом після смерті батьків усиновленого, інших його родичів за походженням по висхідній лінії.

Батьки усиновленого та інші його родичі за походженням по висхідній лінії не спадкують за законом після смерті усиновленого та його нащадків.

Якщо за рішенням суду про усиновлення збережений правовий зв'язок між усиновленим та його бабою, дідом, братом та сестрою за походженням, то у разі смерті його баби, діда за походженням усиновлений має право на спадкування за правом представлення, а у разі смерті його брата, сестри за походженням - має право на спадкування як спадкоємець другої черги.

У разі смерті усиновленого його баба, дід, брат, сестра за походженням, з якими був збережений правовий зв'язок, спадкують на загальних підставах. І навпаки, у разі смерті брата, сестри за походженням усиновленого, він може закликатися до спадкування як спадкоємець другої черги за законом.

Законодавством встановлено п'ять черг спадкування за законом. Розглянемо їх.

У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки. Діти успадковують після смерті своїх батьків, як батька, так і матері. Якщо навіть шлюб між батьком і матір'ю був незареєстрований, але в свідоцтві про народження дитини, вони зазначені як її батьки, то після їх смерті, дитина має право на спадок і після матері, і після батька.

Крім того, діти народжені від шлюбу, пізніше визнаного недійсним, не втрачають права спадкоємства після смерті батьків.

У другу чергу право на спадкування за законом мають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так

і з боку матері. До спадкування закликаються родичі за другою чергою, у разі коли немає серед живих спадкоємців першої черги або якщо вони не виявили бажання прийняти спадщину.

У третю чергу право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця.

У четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

У п'яту чергу право на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа.

У п'яту чергу право на спадкування за законом одержують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

Утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування. На доказ факту перебування на утриманні можуть бути подані такі документи: довідки органів місцевого самоврядування, житлово-експлуатаційних організацій, правлінь ЖБК або з місця роботи спадкодавця про наявність у нього утриманців; довідки органу соціального захисту населення про призначення пенсії в зв'язку з втратою годувальника. Ці документи повинні містити відомості про час і період, коли особа перебувала на утриманні спадкодавця.

Непрацездатність за віком перевіряється за паспортом чи свідоцтвом про народження; непрацездатність за станом здоров'я – за пенсійною книжкою чи довідкою, виданою відповідним органом медико-соціальної експертизи.

В спадкуванні за заповітом передбачено можливість спадкування за правом представлення.

Хто такі спадкоємці за правом представлення та яке їх місце серед кола спадкоємців за законом?

Онуки (правнуки), прабаба, прадід, племінники спадкодавця, двоюрідні брати та сестри спадкодавця не включаються до жодної з черг спадкоємців за законом. Але з цього не виходить, що вони не визнаються спадкоємцями за законом ні при яких обставинах. Вони є спадкоємцями за законом, якщо на момент відкриття спадщини немає в живих того родича, який би був спадкоємцем. Тобто це батько чи мати, дід чи баба, брат чи сестра спадкодавця, що повинні були б успадкувати, але померли до відкриття спадщини.

Спадкування за правом представлення може мати місце тільки тоді, коли спадкоємець, у якого б виникло право на спадкування, якби він був живий, вмирає раніше спадкодавця. Наприклад, син помирає раніше свого батька.

Особами, що спадкуються за правом представництва, в порядку першої черги є онуки, правнуки, праправнуки і т.д. При цьому, онуки закликаються до спадкування, тільки при умові, що їх батько або матір, які за життя закликалися б до спадкування, на момент відкриття спадкоємства, вже померли. В свою чергу, правнуки закликаються – тільки при умові смерті одного зі своїх батьків та діда чи баби, які б закликалися до спадкування.

Особами, що спадкують за правом представництва, в порядку другої черги є прабаба, прадід, племінники спадкодавця. Вони закликаються до спадкування при умові смерті, відповідно, їх дітей (діда, баби спадкодавця) та матері чи батька (сестри, брата спадкодавця).

Особами, що спадкуються за правом представництва, в порядку третьої черги є двоюрідні брати та сестри спадкодавця.

Спадкоємці за правом представлення спадкують ту частину майна, яка належала б особі, яку вони заміщують собою. Якщо спадкування за правом представлення здійснюються кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну.

Розглянемо, який розмір частки у спадщині спадкоємців за законом.

Частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними.

Спадкоємці за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Спадкоємці за письмовою угодою між собою, посвідченою нотаріусом, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Якщо в складі спадщини є майно, розпорядитися яким спадкоємці можуть лише за наявності свідоцтва про право на спадщину (жилий будинок, автомобіль, грошовий внесок тощо), то поділ провадиться шляхом вчинення нотаріально посвідченого договору.

Якщо згоди щодо поділу майна спадкоємцями не досягнуто, поділ спадку провадиться у судовому порядку відповідно до часток, які належать кожному із спадкоємців за законом або заповітом.

IV. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

На даному етапі ми розглянули поняття спадкування, види спадкування та їх особливості. Проте для реалізації права людини на спадкування необхідно прийняти спадщину у встановленому порядку та у встановлені строки.

Тож який порядок прийняття спадщини?

Спадкоємець може прийняти спадщину за заповітом або за законом. У випадку, коли спадкодавець склав заповіт, - до спадщини закликаються спадкоємці за заповітом. Спадщина за законом відкривається, якщо:

- спадкоємець не залишив заповіту;
- є спадкоємці на обов'язкову частку;
- всі спадкоємці за заповітом позбавлені права на спадкування;
- заповіт визнано недійсним;
- заповіт було скасовано;
- частина майна залишилася не заповіданою.

Не допускається прийняття спадщини з умовою або із застереженням. Слід розрізняти заповіт з умовою та умови при прийнятті спадщини.

Спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину, якщо він мешкав разом із спадкодавцем. Для того, щоб встановити факт сумісного проживання спадкоємця зі спадкодавцем, нотаріус за місцем відкриття спадщини перевіряє в паспорті відмітку про реєстрацію проживання спадкоємця та встановлює місце реєстрації проживання померлого за довідкою органів реєстрації.

З моменту, як спадкоємець подав заяву про прийняття спадщини або фактично прийняв її, успадковане майно належить спадкоємцю, він має право користуватися, управляти майном, але слід враховувати, що доки він не отримає на це майно свідоцтва про право на спадщину, він не може розпоряджатися майном.

Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має по-

дати до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Спадкоємець зобов'язаний з'явитися до нотаріуса особисто. Він повинен пред'явити документ, що підтверджує його особу, а також свідоцтво про смерть спадкодавця, щоб нотаріус зміг встановити час відкриття спадщини. Також спадкоємець повинен повідомити нотаріуса про місце відкриття спадщини та про інших спадкоємців (якщо йому про це відомо) незалежно від того, прийняли вони спадщину фактично або зобов'язані для її прийняття подати заяву про прийняття спадщини до нотаріуса.

Неповнолітня особа, яка вже досягла 14 років і бажає прийняти спадщину, може звернутися до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини без згоди своїх батьків.

Заяви про прийняття спадщини від малолітніх осіб, від осіб, що визнані недієздатними, подають батьки малолітніх осіб (усиновителі), опікуни.

Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її протягом шестимісячного строку, встановленого для прийняття спадщини.

Особливо важливим у спадкуванні є строк прийняття спадщини. Визначимо існуючі строки для прийняття спадщини.

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини.

Моментом відкриття спадщини є момент смерті спадкодавця. З моменту смерті починає спливати шестимісячний строк для прийняття спадщини.

Якщо людина померла не на території України, а спадщина відкривається на Україні, тоді спадкоємцям необхідно представити нотаріусу свідоцтво про смерть, легалізоване консульством України на території тієї країни, де воно видано.

Коли людина визнана померлою у судовому порядку і про це постановлена ухвала, тоді спадкоємцям необхідно звернутися до органів РАЦС для отримання свідоцтва про смерть. Датою смерті вважається дата, яка вказана в ухвалі про визнання людини померлою та свідоцтві про смерть.

Якщо спадкоємці тієї черги, що призивається до спадщини, відмовилися від спадщини або не прийняли її, або усунені від

спадщини, до спадщини призивається наступна черга спадкоємців і строк прийняття ними спадщини встановлюється упродовж трьох місяців з дня усунення від спадщини.

Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців.

Відповідний порядок прийняття спадщини передбачено і щодо заповідального відказу. Так, якщо протягом шести місяців з часу відкриття спадщини відказоодержувач не відмовився від заповідального відказу, вважається, що він його прийняв.

Які наслідки пропущення строку для прийняття спадщини?

Спадкоємцем, що не прийняв спадщину, вважається той, що не подав до нотаріуса за місцем проживання спадкодавця, тобто за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини у шестимісячний строк або фактично не прийняв спадщину. Виходить, що якщо спадкоємець протягом встановленого строку не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її.

За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Спадкоємець може відмовитися від спадщини. Які правові наслідки такої відмови?

Якщо спадкоємець виражає бажання відмовитися від спадщини, він зобов'язаний подати заяву про відмову від спадщини в шестимісячний строк до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування.

Неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування.

Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування.

Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною.

Проте існує можливість відкликати заяву про відмову від спадщини у той же строк та подати заяву про прийняття спадщини.

Інша справа, якщо спадщина відкривається за законом, коли спадкодавець не розпорядився своїм майном на випадок смерті, тоді спадкоємець, який призивається до спадщини, має право відмовитися від спадщини на користь будь-кого зі спадкоємців незалежно від черги. Спадкоємець не обмежений вже рамками заповіту та може розпоряджатися долею успадкованого майна на свій розсуд, як майном, що йому належить.

Слід зазначити, що спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

Якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складений заповіт, може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

Розглянемо правові наслідки відмови від прийняття спадщини.

Якщо спадщина приймається за законом і спадкоємець відмовляється від спадщини, то його доля спадщини переходить до інших спадкоємців за законом та розподіляється між ними в рівних частинах. Така відмова у вигляді письмової заяви подається до нотаріуса за місцем відкриття спадщини особисто спадкоємцем, що виразив бажання відмовитися від спадщини протягом шести місяців з дня відкриття спадщини.

Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за законом з тієї черги, яка має право на спадкування, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за законом тієї ж черги і розподіляється між ними порівну.

Зазначені положення не застосовуються, якщо спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця, а також коли заповідач підпризначив іншого спадкоємця.

Розглянемо також випадки, коли відбувається перехід права на прийняття спадщини.

Якщо спадкоємець за законом або за заповітом помре після відкриття спадщини, але не встигнувши її прийняти (не подав заяви до нотаріальної контори або не проживав разом зі спадкоємцем), але шість місяців для прийняття спадщини ще не пройшли, то доля спадщини відходить до його спадкоємців за законом, або якщо він встиг скласти заповіт, то до його спадкоємців за заповітом.

Спадкоємці померлого успадковують лише ту частку спадщини, яка перейшла б до померлого спадкоємця, не торкаючись тієї частини, на яку претендують інші спадкоємці. Але ці правила не стосуються обов'язкової долі у спадщині, яка носить індивідуальний характер та застосовується тільки до осіб, що на день смерті спадкодавця були непрацездатними незалежно від віку, або отримували від спадкодавця необхідну їм матеріальну допомогу і не може бути розповсюджена на їх спадкоємців.

Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився після смерті їх спадкодавця, що прийняв спадщину але не встиг її отримати у зв'язку зі смертю. Якщо строк, що залишився для подання заяви про прийняття спадщини, менший ніж три місяці, він подовжується до трьох місяців.

Хочу зауважити, що слід відрізнити перехід права на прийняття спадщини від спадкоємства у порядку представлення, яке настає у випадку, коли спадкоємець помер раніше спадкодавця, тоді спадкують тільки родичі спадкодавця.

Ще одним із суб'єктів спадкування, який при наявності певних обставин може бути спадкоємцем, є територіальна громада. Таке спадкування називається відумерлою спадщиною.

Законодавство визначає долю спадщини, яка внаслідок якихось об'єктивних чинників не переходить до жодного із спадкоємців. Зокрема це: відсутність спадкоємців за заповітом і за законом; усунення спадкоємців за заповітом і за законом від прав спадку-

вання; фактичне неприйняття спадкоємцями за заповітом і за законом спадщини; відмова спадкоємців за заповітом і за законом від прийняття спадщини.

У перелічених вище випадках суд визначає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.

Варто звернути увагу на те, що визнання спадщини відумерлою відбувається не автоматично за наявності вказаних обставин, а лише за рішенням суду. Але рішення про визнання спадщини відумерлою суд приймає не з власної ініціативи, а за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.

Загальний строк для прийняття спадщини становить 6 місяців. На відміну від цього заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу 1 року з часу відкриття спадщини. Таким чином встановлено “подвійний” строк для прийняття спадщини: 6 місяців для з’ясування питання, чи буде прийнята спадщина спадкоємцями за заповітом або за законом і ще 6 місяців для з’ясування питання, чи є претензії на спадкове майно з боку інших осіб (співвласників, кредиторів тощо).

Для територіальної громади, яка стала власником відумерлого майна, переходять обов’язки спадкодавця. Зокрема, на неї покладаються обов’язки відшкодування майнової шкоди (збитків), завданої спадкодавцем, яке було присуджено судом зі спадкодавця за його життя; сплати неустойки, що була присуджена судом кредиторів із спадкодавця за життя спадкодавця.

При цьому майнова та моральна шкода, завдані спадкодавцем, відшкодовується спадкоємцями у межах вартості рухомого чи нерухомого майна, яку було одержане ними у спадщину. За позовом спадкоємця суд може зменшити розмір неустойки, розмір відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, якщо вони є непропорційно великими порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, одержаного ним у спадщину.

Спадщина, не прийнята спадкоємцями, охороняється до визнання її відумерлою нотаріусом за місцем відкриття спадщини, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, - відповідними органами самоврядування. Охорона спадкового майна триває від моменту, коли стало відомо про відсутність спадкоємців, неприйняття ними

спадщини або усунення від спадщини, і до визнання спадщини відумерлою та переходу її у власність органів місцевого самоврядування.

Вище мова йшла про розмір у частці спадщини спадкоємців за законом, а тепер перейдемо до поділу спадщини між спадкоємцями.

Якщо спадкоємців кілька, постає питання про частку кожного у спадщині, а у перспективі - і поділ спадкового майна. Вирішення цього питання залежить від наявності та змісту заповіту. Якщо заповіту немає, то частки кожного спадкоємця у спадщині припускаються рівними. Відступ від цього принципу можливий за домовленістю спадкоємців між собою: вони можуть домовитися, що хтось отримає більшу, а хтось меншу частку спадщини. Але такий договір між спадкоємцями можливий лише після прийняття ними спадщини і виникнення права спільної власності на спадкове майно. Проте якщо спадкодавець у заповіті розділив спадщину між спадкоємцями у нерівних частках, то кожен має право саме на ту, яку вказав спадкодавець.

Спадкоємці, які прийняли спадщину і одержали свідоцтва про право на спадкування, можуть провести поділ спадкового майна у натурі, тобто визначити реальні частки у праві спільної власності, яке виникло у них.

При досягненні домовленості щодо поділу майна він провадиться у спрощеному порядку: кожен зі спадкоємців одержує у натурі майно відповідно до договору між ними. Якщо у складі спадщини є майно, розпорядитися котрим спадкоємці можуть лише за наявності свідоцтва про право на спадщину (житловий будинок, грошовий внесок тощо), то поділ провадиться шляхом звернення до нотаріуса із заявою про досягнення угоди між спадкоємцями стосовно поділу спадщини і з проханням вчинення відповідних нотаріальних дій.

Якщо згоди про поділ спадщини досягти не вдалося, він провадиться у судовому порядку відповідно до часток, які належать кожному зі спадкоємців за законом або за заповітом.

На початку ми зазначали, що до спадкової маси входять як права, так і обов'язки спадкодавця. Так, виконання пред'явлених кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців є їх обов'язком.

При відкритті спадщини спадкоємці, якщо їм було відомо про борги спадкодавця, зобов'язані повідомити кредитора про смерть боржника. Кредитор спадкодавця має право звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини в 6-місячний строк від дня, коли йому стало відомо або могло стати відомо про відкриття спадщини, з вимогами до спадкоємців, що прийняли спадщину, повернути йому борг, який був за спадкодавцем.

Борги спадкодавця - це майнові зобов'язання, які взяв на себе спадкодавець перед фізичними або юридичними особами-кредиторами, але не виконав тому, що смерть позбавила його можливості це зробити. Обов'язок доводити борги померлого покладається на кредитора, що звернувся до спадкоємців з відповідними претензіями. Він зобов'язаний представити документи, що підтверджують його вимоги.

Кредитор вправі протягом 6 місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини, звернутися зі своїми вимогами за боргами спадкодавця до його спадкоємців незалежно від настання строків вимоги.

Якщо кредитор не був сповіщений спадкоємцями про смерть боржника і не мав можливості дізнатися про це з інших джерел, він може звернутися з вимогами до спадкоємців протягом року від настання строку права вимоги.

Якщо ж кредитору було відомо про смерть спадкодавця-боржника, але він не звернувся до спадкоємців і не пред'явив вимоги про повернення боргу в 6-місячний строк або якщо не міг знати про відкриття спадщини та не пред'явив своїх вимог протягом року, він позбавляється права вимоги.

Законодавством відведено 6-місячний строк для прийняття спадщини. За цей час спадкове майно спадкодавця підлягає охороні. Хто є охоронцем спадкового майна? Який час здійснюється охорона? Який порядок відшкодування витрат за охорону спадкового майна?

Охорона спадкового майна здійснюється нотаріусом за місцем відкриття спадщини в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця, які заявляють свої права на майно. Охорона майна здійснюється на підставі заяви спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів. У випадках, коли до кола спадкоємців входять малолітні, неповнолітні або недієздатні особи, охорона

спадкового майна здійснюється на підставі письмового звернення органів опіки та піклування.

Нотаріус вимагає від особи, що звернулась до нього з такою заявою, свідоцтво про смерть спадкодавця та довідку про місце, де мешкав останній, що має значення для встановлення місця відкриття спадщини. Після цього нотаріус, а у тих населених пунктах, де його немає, - відповідні службові, посадові особи органів місцевого самоврядування виїжджають на місце знаходження майна і проводять опис останнього у присутності заінтересованих осіб та двох свідків.

Опис майна має проводитися у максимально стислі строки. Охорона майна триває протягом 6 місяців до закінчення строку для прийняття спадщини.

Охорона спадкового майна, що визнається відумерлим, триває протягом року до того моменту, як суд визнає таке майно відумерлим.

Спадкове майно протягом вказаних строків не можна переміщати, продавати або відчужувати іншим способом. Забороняються також будь-які дії, що можуть значно погіршити стан та зменшити ціну спадкового майна.

Видатки, пов'язані з описом та охороною спадкового майна, покладаються на спадкоємців, що закликаються до спадщини відповідно до їхньої частки в останній.

Що означає законодавчий термін “управління спадщиною”?

Якщо у складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, а у населених пунктах, де немає останнього, - відповідний орган місцевого самоврядування у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, укладають договір на управління спадщиною з іншою особою. Це може бути хтось із родичів спадкодавця, працівник підприємства, що належало спадкодавцю, працівник органів місцевого самоврядування тощо.

Особа, яка управляє спадщиною має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на її збереження, до появи спад-

коємців або до прийняття спадщини. Тому в договорі, який укладають нотаріус та особа, котра повинна управляти спадщиною, мають бути вказані умови щодо охорони майна, дата договору, місце укладання договору, місце знаходження спадкового майна, що охороняється, розмір винагороди, яку отримує особа, що управляє спадщиною, а також дії, які управляючий зобов'язаний виконувати для збереження спадщини.

Особа, яка управляє спадщиною, не може використовувати спадкове майно для отримання прибутку на свою користь. По закінченні строку управління спадщиною особа, котра управляє спадковим майном, має подати спадкоємцям звіт про результати управління майном.

Особа, що управляє спадщиною, має право на плату за виконання своїх обов'язків.

V. ВИКОНАННЯ ЗАПОВІТУ

Для впевненості у виконанні заповіту, спадкодавець має можливість призначити виконавця заповіту.

Хто може бути виконавцем заповіту?

Заповідач має право призначити виконавця заповіту - особу, яка стежитиме за додержанням розпоряджень, що містяться у заповіті, і виступатиме своєрідним гарантом здійснення волі спадкодавця. Метою призначення виконавця заповіту є захист інтересів спадкоємця за заповітом, який може не дізнатися своєчасно про відкриття спадщини (наприклад, перебуваючи у відрядженні, проживаючи в іншій країні тощо). Натомість виконавець заповіту до появи спадкоємця виконує дії щодо охорони спадщини, управляє нею, вживає інших заходів для охорони інтересів спадкоємця.

Виконавцем заповіту може бути фізична особа з повною цивільною дієздатністю або юридична особа. Виконання заповіту може бути покладено на особу, яка не є спадкоємцем за заповітом. Це може мати місце у випадку, коли заповіт складено на користь лише однієї особи. Тоді виконавцем призначається інша особа, яка може бути спадкоємцем за законом, а може бути взагалі сторонньою особою, що не є спадкоємцем цього спадкодавця.

Передбачено два випадки призначення виконавця заповіту іншими особами, а саме спадкоємцями та нотаріусом.

У свою чергу спадкоємці можуть визначити виконавця заповіту у двох випадках:

1. вони мають право пред'явити позов про усунення виконавця заповіту, призначеного заповідачем, від виконання ним своїх повноважень, якщо він не може забезпечити виконання волі заповідача через тяжку хворобу, втрату дієздатності. При цьому в суді вони мають довести неможливість виконання заповіту призначеним виконавцем;

2. вони мають право обрати виконавця з числа спадкоємців або призначити виконавцем заповіту іншу особу, яка була ним призначена, відмовилася від виконання заповіту або була усунена від його виконання.

З ініціативи нотаріуса виконавець заповіту може бути призначений, якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання і якщо цього потребують інтереси спадкоємців.

Особа призначається виконавцем заповіту з її згоди. Така згода витребується нотаріусом і може бути оформлена як самостійна заява, що додається до заповіту або ж зазначається на самому заповіті чи в окремому документі. Проте у випадках складення секретного заповіту згода виконавця не може бути виражена у самому заповіті, але можливе подання її у вигляді спеціального документа.

Згода бути виконавцем заповіту від особи, яку призначає виконавцем заповідач, може бути отримана у момент призначення, тобто за життя спадкодавця. Проте якщо йдеться про секретний заповіт або виконавець заповіту призначається після смерті заповідача-спадкодавця, то згода бути виконавцем заповіту може бути отримана після відкриття спадщини, тобто після смерті спадкодавця.

Які повноваження у виконавця заповіту?

Повноваження виконавця заповіту - це сукупність обов'язків двох видів: спрямовані на забезпечення інтересів спадкоємців; спрямовані на забезпечення інтересів інших осіб.

Зокрема виконуючи обов'язки першого виду, виконавець заповіту відповідно до обсягу наданих йому повноважень повинен:

- вжити заходів щодо охорони спадкового майна. Такі дії можуть полягати у встановленні місцезнаходження всього майна, вжитті заходів для охорони спадщини, а саме: в описуванні та передачі майна на зберігання певним особам або спадкоємцям до появи всіх спадкоємців з метою запобігання можливого псування, загибелі чи розкрадання майна. При цьому виконавець заповіту вживає заходів щодо охорони всієї спадщини, а не лише того майна, яке зазначене у заповіті;

- вжити заходів до повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини. З цією метою він розшукує спадкоємців, виявляє кредиторів та боржників спадкодав-

ця. Своєчасне повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів про відкриття спадщини має велике значення для реалізації їх прав, оскільки законом встановлений 6-місчний строк для прийняття спадщини, пропущення якого без поважних причин спричиняє втрату права на отримання спадщини;

- вимагання від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань (наприклад витребувати майно, яке входить до складу спадщини, але знаходиться в інших осіб);

- управляти спадщиною, якщо до її складу входить майно, яке потребує управління, або майно, для якого встановлено особливий порядок його зберігання. Це можуть бути: грошові суми та цінні папери; монетарні метали; цінні рукописи, що мають історичне або наукове значення; зброя; харчові продукти тощо. Повноваження виконавця заповіту з управління спадщиною полягає у передачі майна на зберігання відповідним органам, утриманні, догляді, а також вчиненні інших дій для підтримання майна в належному стані до появи всіх спадкоємців;

- забезпечити одержання кожним із спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті, відповідно до змісту останнього, спеціальних заповідальних розпоряджень тощо.

Виконуючи обов'язки, спрямовані на забезпечення інтересів інших осіб, виконавець заповіту повинен:

- забезпечити одержання частки в спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку в спадщині;

- забезпечити виконання спадкоємцями інших дій, до яких вони були зобов'язані заповітом (щодо заповідального відказу, передачі сервітуту, вчинення певних дій немайнового характеру).

Нотаріус за місцем відкриття спадщини видає виконавцю заповіту відповідний документ, який підтверджує його повноваження. Після повернення покладених на нього функцій виконавець заповіту повертає нотаріусу документ, що посвідчував його повноваження.

Виконавець заповіту має право на плату за виконання своїх повноважень. Заповідач може одразу зазначити в заповіті, що певна сума або частина майна переходить до виконавця заповіту як плата за виконання ним своїх повноважень. Якщо виконавець відмовився або був усунений від виконання заповіту, то право на винагороду він втрачає.

Чи здійснюється контроль за виконанням заповіту?

Надаючи певний обсяг прав і обов'язків виконавцю заповіту, законодавством водночас захищено інтереси спадкоємців від необачних дій виконавця. Зокрема, надає право спадкоємцям контролювати дії виконавця заповіту, які повинні зводитися до неухильного виконання розпоряджень спадкодавця. Якщо виконавець заповіту хоче вчинити дії, які виходять за межі розпорядження спадкодавця, але видаються виконавцю доцільними, він має узгодити ці дії зі спадкоємцями.

Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, то з метою належної реалізації прав таких спадкоємців контроль за виконанням заповіту здійснюють їх батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальники, а також органи опіки та піклування.

У випадку невиконання або неналежного виконання покладених на нього обов'язків виконавець заповіту несе відповідальність перед спадкоємцями. Для контролю за тим, чи сумлінно виконує свої повноваження виконавець заповіту, на нього покладається обов'язок звітувати про дії, які було ним вчинено з метою виконання заповіту. Підсумковий звіт подається виконавцем заповіту після виконання всіх покладених на нього повноважень.

Дії виконавця заповіту можуть бути оскаржені в суді спадкоємцями. До вимог про визнання неправомірними дій виконання заповіту застосовується скорочений строк позовної давності - 1 рік. Перебіг строку починається з моменту, коли спадкоємці, їхні законні представники, а також орган опіки і піклування дізналися про порушення умов заповіту, прав спадкоємців тощо.

Які підстави припинення повноважень виконавця заповіту?

Підставами припинення повноважень виконавця заповіту є:

- виконання заповіту;
- визнання заповіту недійсним;
- смерть виконавця або спадкоємця;
- волевиявлення спадкоємців, їхніх законних представників, а також органів опіки та піклування;

- рішення суду, яким виконання заповіту визнається неналежним;

- волевиявлення виконавця заповіту.

Після припинення повноважень виконавець заповіту повинен повернути документ, який видавався нотаріусом для підтвердження його повноважень.

Виконавець заповіту має право на відмову від повноважень.

Виконавець заповіту, незалежно від того, ким його було призначено (заповідачем, нотаріусом, спадкоємцями), має право відмовитися від здійснення своїх повноважень. Про свою відмову виконавець зобов'язаний негайно повідомити спадкоємців, а також інших осіб, щодо яких він повинен був вчинити певні дії.

У разі коли виконавець заповіту не повідомив спадкоємців та інших заінтересованих осіб про відмову від здійснення своїх повноважень або не вчинив відповідних дій, необхідних для захисту прав спадкоємців та інших осіб, і це завдало збитків спадкоємцям, відказоодержувачам тощо, він повинен відшкодувати всі збитки, що виникли внаслідок його неналежної поведінки. Умовами відшкодування збитків у цьому напрямку є: невчинення виконавцем заповіту покладених на нього обов'язків щодо дотримання порядку відмови від повноважень; виникнення збитків у спадкоємців; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою виконавця заповіту та збитками, що виникли у спадкоємців, відказоодержувачів або інших учасників даних відносин.

VI. ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА НА СПАДЩИНУ

Логічним завершенням спадкування є отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину.

Правове оформлення спадкових прав є сукупністю правових дій, після вчинення яких встановлюється частка кожного спадкоємця у спадковому майні, і спадкоємці набувають право розпоряджатися цим майном.

Завершується оформлення спадкових прав видачею свідоцтва про право на спадщину. Останнє не створює жодних нових прав у спадкоємців на майно, а лише підтверджує вже існуюче право на нього, бо право на спадкування у них виникає з моменту відкриття спадщини.

Для видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус встановлює такі обставини:

- факт смерті і час відкриття спадщини. Ці обставини підтверджуються свідоцтвами органу РАЦС про смерть спадкодавця; повідомленнями чи іншими документами про загибель спадкодавця під час воєнних дій; рішення суду про оголошення особи померлою, яке є підставою для видачі органами РАЦС свідоцтва про смерть;

- коло спадкоємців, наявність заповіту, наявність між спадкодавцем і спадкоємцями родинних, подружніх відносин, факту перебування на утриманні спадкодавця;

- факт прийняття спадщини;

- встановлення спадкової маси, тобто майна, що належало спадкоємцеві і яке є на день відкриття спадщини.

Свідоцтво про право на спадщину являє собою окремий документ, що видається на ім'я всіх спадкоємців або, за їхнім бажанням, кожному окремо.

Одержання свідоцтва про право на спадщину є загальним порядком оформлення спадкових прав. Водночас спадкоємці не обов'язково подають заяву про прийняття спадщини, а мають право прийняти її у інший спосіб – шляхом фактичного вступу в управління або володіння спадковим майном. У цьому випадку від них не вимагається спеціального отримання свідоцтва про

спадщину. Свідоцтво про право на спадщину є обов'язковим, коли об'єктом спадкування є нерухоме майно, що підлягає обов'язковій державній реєстрації.

Для підтвердження наявності спадкового майна, яке підлягає державній реєстрації, та місця його знаходження нотаріус вимагає подання відповідних документів. Так, для видачі свідоцтва про право на спадщину на квартиру, жилий будинок потрібні документи, які підтверджують право власності спадкодавця на майно, довідка-характеристика міського бюро технічної інвентаризації та реєстрації об'єктів нерухомості, довідка про відсутність заборон чи арештів на цю нерухомість. Якщо на квартиру чи будинок накладено арешт, видача свідоцтва затримується до зняття арешту.

На майно, яке не підлягає державній реєстрації, нотаріальне оформлення спадкових прав не є обов'язковим. Це, наприклад, предмети домашньої обстановки та вжитку. Для здійснення повноважень щодо даного майна, в тому числі й права розпорядження ним, достатньо простої передачі цього майна.

Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцями, що прийняли спадщину, строком не обмежена. Як правило, воно видається після закінчення шести місяців від дня відкриття спадщини.

У деяких випадках свідоцтво про право на спадщину, може бути видане нотаріусом до закінчення 6 місяців з часу відкриття спадщини. Умовою дострокової видачі є відсутність даних про інших спадкоємців, крім тих осіб, що заявили про видачу свідоцтва.

При наявності відомостей про зачату, але ще не народжену дитину, що буде спадкоємцем, свідоцтво про право на спадщину не може бути видане до народження дитини, оскільки і їй має бути виділена частка в спадковому майні. Якщо ж зачата дитина не народиться або народиться мертвою, її частка в спадковому майні підлягає розділу на загальних підставах. Це правило стосується як спадкування за заповітом, так і за законом.

До закінчення строку на прийняття спадщини нотаріус може видати дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку, якщо це викликано обставинами, які мають істотне значення. Такими обставинами можуть бути:

- витрати на догляд за спадкодавцем під час хвороби, а також на його поховання;

- витрати на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця;
- витрати на задоволення претензій осіб, які працюють на спадкодавця чи відшкодування заподіяної спадкодавцем шкоди;
- витрати на охорону спадкового майна й управління ним, а також витрати, пов'язані з повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини.

Державна реєстрація права на спадщину.

Свідоцтво про право на спадщину підтверджує той факт, що до спадкоємців перейшли всі права та обов'язки спадкодавця. Але право спадкування, не оформлене у нотаріуса, не може бути повною мірою здійснене, якщо майно знаходиться в інших осіб чи підлягає обов'язковій державній реєстрації, бо зміна власника цього майна неможлива без перереєстрації права власності.

Документи, що підтверджують право власності громадян на нерухоме майно, вважаються такими лише за наявності відмітки реєструючого органу або реєстраційного посвідчення, що є невід'ємною частиною правовстановлюючого документа.

Державна реєстрація права власності на об'єкти нерухомого майна покладається на державні комунальні підприємства – БТІ та РОН (бюро технічної інвентаризації та реєстрації об'єктів нерухомості). Така реєстрація права власності на об'єкти нерухомого майна є обов'язковою для всіх власників, незалежно від форми власності.

Реєстрації підлягають тільки ті об'єкти, будівництво яких закінчено та які прийняті в експлуатацію. Стосовно успадкованих квартир документом, який підтверджує право власності спадкоємця, буде свідоцтво про право на спадщину за законом чи за заповітом з відміткою БТІ та РОН про реєстрацію зазначеного нерухомого майна.

Чи можна внести зміни до свідоцтва про право на спадщину?

Нотаріус за місцем відкриття спадщини може внести зміни до свідоцтва, якщо є згода спадкоємців, які прийняли спадщину, та

цього потребують обставини справи. Наприклад, якщо спадкоємець з якихось причин пропустив 6-місячний строк для прийняття спадщини, то може виникнути необхідність включення його до числа спадкоємців, а отже, і внесення змін до свідоцтва про право на спадщину. Це можливо за згодою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину. Згода спадкоємців має бути викладена в письмовій формі та подана нотаріусу. Справжність підписів спадкоємців, які дали згоду на включення у свідоцтво спадкоємця, який пропустив строк на прийняття спадщини, повинна бути нотаріально засвідчена. Якщо такої згоди спадкоємці не дають, то спадкоємець, який не вклався у строк для прийняття спадщини, може звернутися до суду з заявою в порядку позовного провадження про продовження строку.

Суд вправі внести відповідні зміни до свідоцтва про право на спадщину, але тільки за позовом зацікавленої особи. Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину в судовому порядку може мати місце тоді, коли відсутня згода спадкоємців на внесення таких змін до свідоцтва, а також існують інші обставини, що позбавляють можливості внести такі зміни в нотаріальному порядку. Якщо суд знайде причини пропуску строку поважними і задовольнить позов, а спадкове майно вже було прийняте іншими спадкоємцями, то спадкоємець, який пропустив строк, одержить лише те з належного йому майна, що збереглося в натурі, а також кошти, виручені від реалізації належного йому майна.

А чи може свідоцтво про право на спадщину бути визнане недійсним?

Свідоцтво про право на спадщину може бути визнане недійсним тільки в судовому порядку за позовом зацікавленої особи. Так, наприклад, видача свідоцтва про право на спадщину за заповітом має деякі особливості. Видаючи таке свідоцтво, нотаріус повинен перевірити, чи правильно укладений чи посвідчений заповіт, чи відповідає він вимогам закону.

Видаючи свідоцтво про право на спадщину за заповітом нотаріус зобов'язаний перевірити наявність спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Такими особами є непо-

внолітні чи непрацездатні діти, непрацездатні дружина, батьки та утриманці, які незалежно від звіту заповіту успадковують не менш як половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкоємства за законом. Свідоцтво про право на спадщину за заповітом, який є недійсним, також буде визнано недійсним.

VII. СПАДКОВИЙ ДОГОВІР

Одним із нових правочинів є спадковий договір. Практика його застосування ще не набула значного поширення. Але необхідно знати особливості застосування відповідних правочинів.

За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Договір вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами за умови дотримання визначеної у законодавстві форми. На кожну з сторін прокладається обов'язок здійснити зустрічне майнове надання. Договір являє собою погоджену дію двох сторін.

Слід зазначити, що договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Предметом спадкового договору може бути майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також майно, яке є особистою власністю будь-кого з подружжя.

Спадковим договором може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя спадщина переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором.

Треба звернути увагу, що спадщина та майно, яке є предметом спадкового договору, це зовсім різні речі та їх треба розрізняти, але у окремих випадках вони можуть збігатися.

У разі, коли відчужувачем за спадковим договором є подружжя, він стає дуже схожим з заповітом подружжя. У обох випадках у разі смерті одного з подружжя, його майно переходить до другого з подружжя. А у разі смерті останнього нотаріусом знімається заборона відчуження майна та право власності на майно подружжя переходить до набувачів.

Законодавством встановлено коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині та спадкують незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом.

Відносно спадкового договору таких обмежень не встановлено, тобто у разі передачі за спадковим договором права власності

на все майно відчужувача, особи, які за звичайних умов отримують обов'язкову частку у спадщині, не мають права на отримання своєї обов'язкової частки з майна, яке передається за спадковим договором.

Є ще одна особливість відносно спадкового договору. Заповіт, який відчужувач уклав щодо майна, вказаного у спадковому договорі, є нікчемним. Але не зазначено заповіт є нікчемним цілком або у частині розпорядження майном, яке передано за спадковим договором.

Обов'язки набувача

До обов'язків набувача за спадковим договором згідно законодавства входить виконання розпоряджень відчужувача, вчинення певної дії майнового або немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. Вчинення певного зобов'язання обмежується вчиненням однієї дії.

Право власності на майно за спадковим договором набувач набуває в разі смерті відчужувача. На набувача може бути покладено зобов'язання вчинити певну дію після відкриття спадщини і, відповідно, постає питання відносно забезпечення виконання цієї дії. Тому в договорі пропонується обумовити, що право власності на майно до набувача переходить лише з моменту вчинення такої дії.

На майно, яке є предметом спадкового договору, нотаріус встановлює заборону відчуження, про що робиться напис на всіх примірниках договору. Встановлення заборони відчуження майна реєструється нотаріусом в реєстрі для реєстрації заборон.

Право власності на майно, у тому числі і транспортні засоби, до смерті відчужувача залишається за ним, але він не має права відчужувати транспортний засіб. До набувача право власності на транспортний засіб переходить після смерті відчужувача. Відносно транспортних засобів виникає питання щодо їх зняття з обліку, реєстрації та постановки на облік. Враховуючи, що за життя відчужувач користується транспортним засобом, то зняття з обліку стає актуальним після його смерті. Але в органах ДАІ можуть виникнути питання щодо компетенції набувача на зняття транспортно-го засобу з обліку та реєстрації права власності. Тому рекомендується окремим пунктом в спадковому договорі передбачити право

набувача після смерті відчужувача зняти транспортний засіб з обліку та здійснити державну реєстрацію.

Розірвання спадкового договору

Розірвання спадкового договору можливе у судовому порядку на вимогу відчужувача, у разі невиконання набувачем його розпоряджень або на вимогу набувача, у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача. Але сторони можуть за двосторонньою домовленістю розірвати цей договір, що оформлюється додатковою угодою та підлягає нотаріальному посвідченню.

Особливості нотаріального посвідчення

Спадкові договори, предметом яких є нерухоме майно, посвідчуються нотаріусом з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

Згідно законодавства про нотаріат посвідчення угод про відчуження нерухомого майна провадиться за місцезнаходженням вказаного майна. Таким чином, посвідчення спадкового договору, за яким передається нерухоме майно, може здійснюватись лише за місцезнаходженням такого нерухомого майна.

Правоустановчий документ на майно після його огляду нотаріусом повертається власнику майна (відчужувачу), а в тексті договору зазначаються назва цього документу, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, яка його видала.

Після смерті відчужувача нотаріусу повертається первинний правовстановлюючий документ на нерухоме майно, що було предметом договору, який приєднується до примірника спадкового договору, що зберігається у справах нотаріуса. На повернутому примірнику правовстановлюючого документу нотаріус робить відмітку про перехід права власності до набувача у зв'язку зі смертю відчужувача за спадковим договором.

Щоб уникнути у майбутньому проблем з розшуком правовстановлюючого документа, пропонується у тексті договору робити помітку, відповідно до якої оригінал правовстановлюючого документа при укладенні спадкового договору повинен передаватися

нотаріусу на зберігання або передбачити положення, що особа, на яку покладається обов'язок щодо здійснення контролю за виконанням договору, повинна подати нотаріусу правовстановлюючий документ після смерті відчужувача і виконання набувачем обов'язків за спадковим договором.

У разі призначення відчужувачем особи, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті, згода такої особи повинна бути нотаріально посвідчена.

Якщо предметом спадкового договору є майно, яке підлягає державній реєстрації, нотаріус у тексті договору зазначає про необхідність його реєстрації у відповідному реєструвальному органі після смерті відчужувача.

На майно, яке є предметом спадкового договору, нотаріус встановлює заборону відчуження у встановленому порядку, про що робить напис на всіх примірниках договору.

У разі смерті фізичної особи-набувача або ліквідації юридичної особи-набувача за спадковим договором нотаріус, за письмовою заявою відчужувача, припиняє дію цього договору, про що на всіх примірниках робиться відповідний напис. Отже права та обов'язки набувача майна за спадковим договором не можуть переходити до спадкоємців.

VIII. ОПОДАТКУВАННЯ СПАДЩИНИ

Порядок оподаткування доходів у вигляді спадщини викладено у ст. 13 Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб”. Як і щодо багатьох інших видів доходу стосовно отриманої в спадок нерухомості законом передбачено диференційований підхід і ставка податку залежить від ступеня родинності спадкоємця зі спадкодавцем.

Закон з метою оподаткування поділяє об'єкти спадщини на:

1. об'єкти нерухомого майна;
2. об'єкти рухомого майна, зокрема:
 - предмет антикваріату або витвір мистецтва;
 - природне дорогоцінне каміння чи дорогоцінний метал, прикраса з використанням дорогоцінних металів та/або дорогоцінного каміння;
 - будь-який транспортний засіб та приладдя до нього;
3. об'єкти комерційної власності, а саме – цінний папір (крім депозитарного сертифіката), корпоративне право, власність на об'єкт бізнесу як такий, тобто власність на цілісний майновий комплекс, інтелектуальна власність або право на отримання доходу з неї;
4. суми страхового відшкодування (страхових виплат) за страховими договорами, укладеними спадкодавцем, а також суми, що зберігаються на пенсійному рахунку спадкодавця згідно з договором недержавного пенсійного страхування;
5. кошти, а саме: готівкові кошти або кошти, що зберігаються на рахунках спадкодавця, відкритих у банках та небанківських фінансових установах, у тому числі депозитні сертифікати.

Ставки податку при оподаткуванні об'єктів спадщини передбачаються різні. Вони залежать від ступеня спорідненості між спадкодавцем та членами його сім'ї.

Так, за мінімальною ставкою 0% (тобто податок не сплачується) оподатковуються нерухомість, що отримана в спадок від чоловіка (дружини).

Отримання в спадщину об'єктів нерухомості майна, коштів, які зберігаються на рахунках в банківських установах членом сім'ї першого ступеня спорідненості оподатковується за ставкою 5 % від вартості власності. Членами сім'ї спадкодавця першого сту-

пеня споріднення вважаються його батьки та батьки чоловіка або дружини, чоловік або дружина, діти як такої фізичної особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти. За цією ж ставкою оподатковується спадщина, вартість якої не перевищує стократного розміру мінімальної зарплати, встановленої на початок року, в якому така спадщина успадковується. Сума, що перевищує цей розмір, оподатковується за ставкою 13 % (з 1 січня 2007 року – 15%). За такою ж ставкою оподатковується об'єкт комерційної власності, отриманий в спадщину членом сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення.

Нерухомість, отримана у спадщину спадкоємцями першого ступеня споріднення, оподатковуються за ставкою 13 % (з 1 січня 2007 року – 15%).

Якщо спадщину отримано від спадкодавця-нерезидента (незалежно від ступеня споріднення), величина ставки податку складає подвійний розмір загальної ставки оподаткування (тобто 26 %, а з 1 січня 2007 року – 30 %).

Ставки податку щодо успадкування, %

Хто одержує спадщину	Яке майно успадковується		Нерухоме майно	Рухоме майно	Об'єкт комерційної власності, а саме цінний папір (крім депозитного (ощадного), іпотечного сертифіката), корпоративне право, власність на сам об'єкт бізнесу, тобто власність на цілісний майновий комплекс, інтелектуальна (промислова) власність чи право на отримання доходу за нею	Суми страхового відшкодування (страхових виплат) за страховими договорами, укладеними спадкодавцем, а також суми, що зберігаються на пенсійному рахунку спадкодавця згідно з договором недержавного пенсійного забезпечення, пенсійного вкладу	Готівкові кошти або кошти, що зберігаються на рахунках спадкодавця, відкритих у банках і небанківських фінансових установах, у тому числі депозитні (ощадні) сертифікати	Дохід у вигляді плати за використання права інтелектуальної (промислової) власності спадкодавця
1	2	3	4	5	6	7		

1	2	3	4	5	6	7
1. Чоловік (дружина) ¹	0	0	13	5	0	13
2. Члени сім'ї спадкодавця першого ступеня споріднення ² (крім чоловіка (дружини))	5	5	13	13	5 ³	13
					13 ⁴	
3. Член сім'ї не першого ступеня споріднення або не член сім'ї ⁵	13	13	13	13	13	13
4. Нерезидент	26	26	26	26	26	26

¹ Згідно з п. 14.2 Закону не підлягають оподаткуванню доходи у вигляді коштів або майна (майнових чи немайнових прав), подарованих одним членом подружжя іншому, у межах їх загальної часткової чи спільної сумісної власності. Отже, якщо йдеться не про спадщину, а про дарування, податок не сплачуватиметься незалежно від виду майна, яке переходить від одного члена подружжя до іншого.

² Відповідно до пп. 1.20.4 Закону членами сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення є:

- її батьки та батьки її чоловіка або дружини;
- її чоловік або дружина;
- діти як такої фізичної особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти.

³ Якщо вартість одержуваного майна не перевищує суми, що дорівнює стократному розміру мінімальної заробітної плати, установленому законом на початок року, в якому таке майно успадковується (дарується).

⁴ Якщо вартість одержуваного майна перевищує суму, що дорівнює стократному розміру мінімальної заробітної плати, установленому законом на початок року, в якому таке майно успадковується (дарується).

⁵ Згідно з останнім абзацом підпункту 4.2.9 Закону про податок з доходів, якщо додаткові блага надаються особою, котра не є працедавцем платника податку, чи особою, яка діє від імені або за дорученням такого працедавця, такі доходи прирівнюються з метою оподаткування до подарунків з їх відповідним оподаткуванням. Отже, до таких доходів застосовується ставка 13 %.

ДОДАТКИ

ЗАПОВІТ

Я, _____,
(вказати прізвище, ім'я, по батькові)

що проживає за адресою: _____

_____,
(вказати місце проживання)

паспорт: серія ___ N _____, виданий _____
_____ "___" _____ р.,

на випадок моєї смерті роблю таке розпорядження:

належну мені на праві приватної власності квартиру за N _____
(_____) в місті _____, вулиця _____,
будинок N _____ заповідаю _____

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, паспортні дані)

Зміст ст. ст. 1233 - 1236 Цивільного кодексу України мені роз'яснено.

місто _____ (підпис)

"___" _____ 20__ р.

Цей заповіт посвідчено мною _____,
(прізвище, ім'я, по батькові)

державним (приватним) нотаріусом _____
нотаріальної контори (для державного нотаріуса)

Заповіт підписано гр. _____
(прізвище, ім'я, по батькові заповідача)

у моїй присутності.

Особу заповідача встановлено, дієдатність його перевірено.

Зареєстровано в реєстрі за N _____

Стягнуто державного мита (одержано оплати) _____

Цей заповіт складено в двох примірниках, з яких перший примірник залишається на зберіганні в справах нотаріальної контори (приватного нотаріуса), а другий - видається заповідачу.

ЗАПОВІТ

Місто _____, “___” _____ року.

Ми, подружжя, гр. _____,
 “___” _____ року народження, народився в
 м. _____, і гр. _____,
 “___” _____ року народження, народилась в
 м. _____, мешкаємо за адресою: м. _____,
 вул. _____, буд. ____, кв. ____, шлюб нами укладе-
 но “___” _____ р., на випадок нашої смерті роби-
 мо таке розпорядження: належний нам на праві спільної сумісної
 власності жилий будинок, що знаходиться в м. _____ по вул.
 _____, ____, заповідаємо у рівних частках нашим
 синам _____, “___” _____ року
 народження, та _____, “___” _____ року
 народження.

Зміст ст. ст. 1241, 1254 Цивільного кодексу України нам нота-
 ріусом роз’яснено.

Нотаріусом роз’яснено також, що після смерті одного з по-
 дружжя частка у праві спільної сумісної власності переходить до
 другого з подружжя, який його пережив, а у разі смерті останнього
 право на спадщину мають _____
 та _____.

Ми, подружжя _____, взаємозобов’язує-
 мося інформувати про смерть одного з нас нотаріуса, на території
 діяльності якого знаходиться наше спільне майно, для накладення
 заборони відчуження майна, зазначеного в заповіті подружжя.

Роз’яснено нам, що за життя дружини та чоловіка кожен з нас
 має право відмовитись від заповіту і що така відмова підлягає но-
 таріальному посвідченню.

Цей заповіт складено і підписано в трьох примірниках, один з
 яких залишається на зберіганні в справах _____
 державної нотаріальної контори, а інші, викла-
 дені на нотаріальному бланку N ____, серія _____, нотаріальному
 бланку N ____, серія _____, видано заповідачам.

(Ми: гр. _____, гр. _____
заповіт прочитали вголос і власноручно підписали.)

Підписи: _____

Місто _____, “ ____ ” _____ року,
_____ година ____ хвилин.

Цей заповіт посвідчено мною, _____,
державним нотаріусом _____ жавної нотаріальної контори.

Заповіт підписано гр. _____,
гр. _____ у моїй присутності.

Особу заповідачів встановлено, їх дієздатність перевірено.

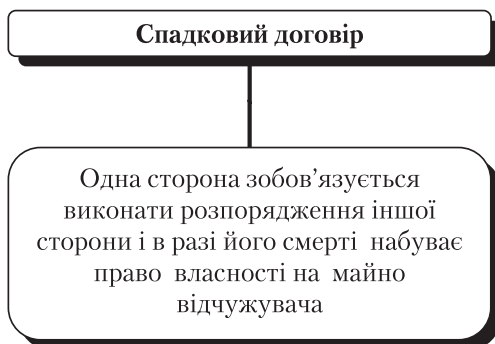
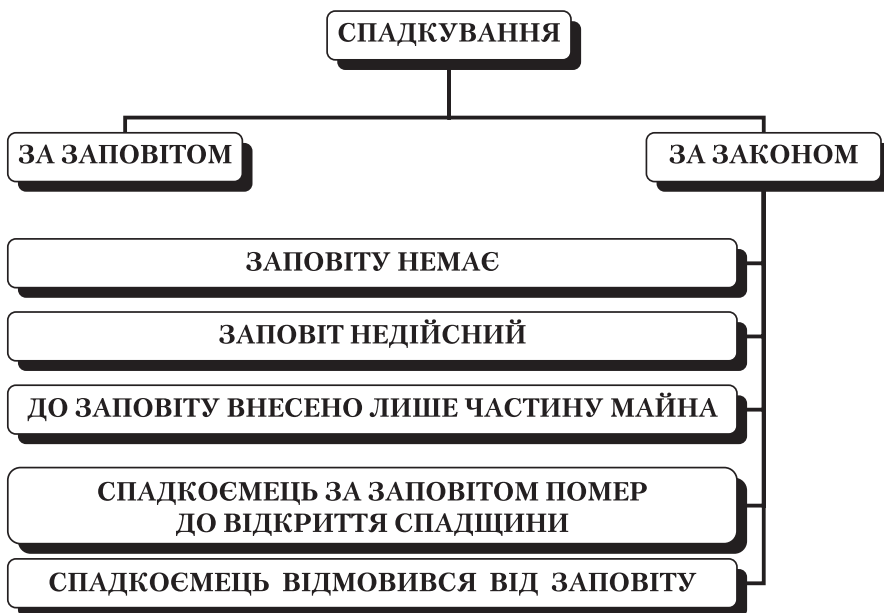
Зареєстровано в реєстрі за N _____

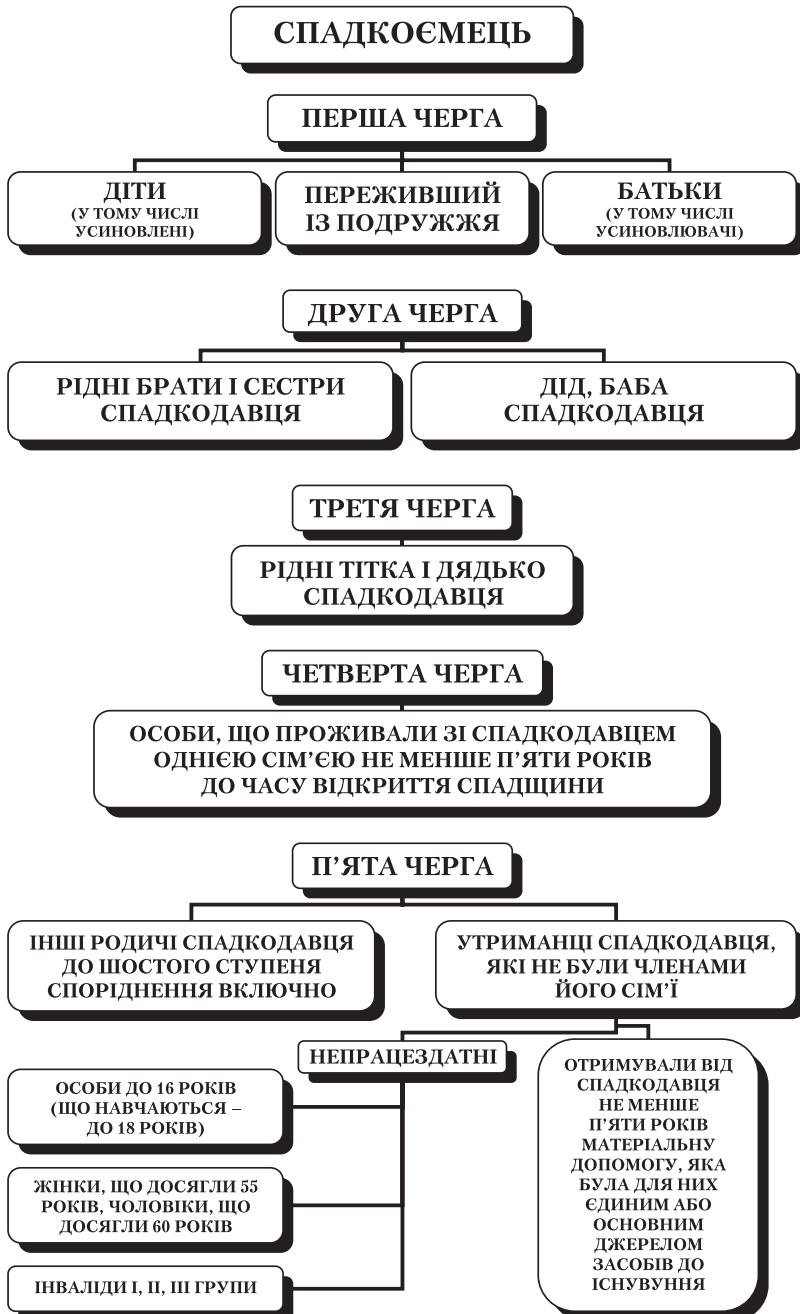
Стягнуто державного мита _____

Державний нотаріус _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Використана література

1. Конституція України, 28 червня 1996 року.
2. Цивільний кодекс України. Коментар. Харків.: ТОВ “Одіссей”, 2004.
3. Цивільний кодекс України. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
4. Закон України “Про нотаріат” від 02.09.1999 р. № 3425.
5. Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22.05.2003 р. № 889-IV.
6. Наказ Міністерства юстиції України “Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України” від 03.03.2004 р. № 20/5.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР “Про практику розгляду судами справ про спадкування” від 24 червня 1983 р.
8. Дзера О.В. Цивільне право України. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
9. Курта Н. Оподаткування спадщини// Мала енциклопедія нотаріуса. – Харків, 2004. – вип. 6.
10. Масловець Л.С. Наследство в нотаріальній діяльності по новому ГК України// Мала енциклопедія нотаріуса. – Харків, 2004. – вип.2.
11. Клименко Т. Деякі питання спадкового права// Мала енциклопедія нотаріуса. – Харків, 2004. – вип.4.
12. Баранник Н. Спадкове право України в схемах// Мала енциклопедія нотаріуса. – Харків, 2005. – вип.2.
13. Марченко В. Спадковий договір. Особливості застосування нового правочину// Мала енциклопедія нотаріуса. – Харків, 2005. – вип.1.

ЗМІСТ

I. Загальні положення спадкування.....	4
II. Спадкування за заповітом.....	12
III. Спадкування за законом.....	21
IV. Здійснення права на спадкування.....	26
V. Виконання заповіту.....	36
VI. Оформлення права на спадщину.....	41
VII. Спадковий договір.....	46
VIII. Оподаткування спадщини.....	50
Додатки.....	53
Використана література.....	59

*Видання здійснено в рамках українсько-нідерландського проекту МАТРА
“Впровадження нового Цивільного кодексу в Україні”
The publication is made within the frameworks of the Ukrainian – Netherlands
project MATRA “Implementation of the Ukrainian Civil Code”*

Програма трансформації
суспільства Центральної та
Всхідної Європи (МАТРА)
Міністерства закордонних
справ Королівства
Нідерландів

Social Transformation
Programme Central and
Eastern Europe (MATRA) of
the Netherlands Ministry of
Foreign Affairs

Центр міжнародного
правового
співробітництва
(Нідерланди)

Center for International
Legal Cooperation
(Netherlands)

Центр
суддівських студій
(Україна)

Centre
for Judicial Studies
(Ukraine)

Розповсюджується БЕЗКОШТОВНО

Спадкування в Україні

Комп'ютерна верстка: *А.Казаков, В.Станіславський*
Підписано до друку 21 IX 2006 р. Формат А5/64. Папір офсетний.
Гарнітура Петербург. Друк офсетний. Наклад 4 000 пр. Зам. № П-1018 від 30.08.06.

Надруковано ТОВ “Поліграф-Експрес”,
04071, м. Київ, вул. Верхній Вал, 2А. Тел.: (044) 417-61-60.
Свідоцтво про видавничу діяльність: Серія КІ № 88 від 16 ІІ 2006 р. видане
Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.